บทความวิจัย

# การศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี*

# A STUDY ON COMMUNITY DEVELOPMENT GUIDELINES SURROUNDING VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY UNDER THE ROYAL PATRONAGE THROUGH PUBLIC PARTICIPATION IN SAKAE KRANG SUB-DISTRICT, MUEANG DISTRICT, UTHAI THANI PROVINCE

**วิไลลักษณ์ เรืองสม, ดรุณศักดิ์ ตติยะลาภะ*, ดาวราย ลิ่มสายหั้ว, จารุณี มุมบ้านเซ่า, หทัยรัตน์ อ่วมน้อย**

Wilailuk Ruangsom, Darunsak Tatiyalapa*, Daorai Limsaihua, Jarunee Mumbansao, Hathairat Oumnoi

**คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปทุมธานี ประเทศไทย**

Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani, Thailand

*Corresponding author E-mail: darunsak@vru.ac.th

*Tel: 086-304-3071

## บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์พื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี และ 2) สร้างแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยฯ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 35 คน ได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านโดยรอบมหาวิทยาลัย 8 คน แกนนำชุมชนประกอบด้วยปราชญ์ชุมชนและผู้นำอาวุโสของชุมชน 5 คน คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสะแกกรัง 5 คน และประชาชนในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลสะแกกรัง 17 คน วิธีดำเนินการวิจัย ได้แก่ การค้นคว้าและวิเคราะห์จากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการณ์พื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยฯ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเมืองอู่ไทยมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านเป็นสมรภูมิสำคัญในการขับไล่พม่า ความสำคัญทางยุทธศาสตร์นี้ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี เมื่อมีการย้ายเมืองอู่ไทยมาไว้ที่บ้านสะแกกรัง และเติบโตเป็นชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นแหล่งเลี้ยงปลาในกระชังบนแม่น้ำสะแกกรัง มีวิถีชาวแพ และมีการรวมกลุ่มอาชีพเครื่องจักสานเกาะเทโพ 2) แนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยฯ ประกอบด้วย 2.1) การพัฒนาแหล่งเพาะเลี้ยงปลาแรด 2.2) การสร้างโรงสีชุมชนในพื้นที่มหาวิทยาลัย 2.3) ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร 2.4) การยกระดับและพัฒนากลุ่มจักสาน 2.5) การพัฒนาและยกระดับที่พักโฮมสเตย์ชุมชน 2.6) สถานที่พักแคมป์ปิ้งและคาร์แคมป์ และ 2.7) การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวทางจักรยานและทางน้ำโดยพัฒนาท่าเรือร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

**คำสำคัญ:** แนวทางการพัฒนาพื้นที่, ชุมชนรอบมหาวิทยาลัย, การมีส่วนร่วมของประชาชน

* Received 4 June 2026; Revised 29 June 2026; Accepted 17 July 2026

## Abstract

This research article aims to: 1) study and analyze the community conditions surrounding Valaya Alongkorn Rajabhat University Under Royal Patronage in Sakae Krang Sub-district, Mueang District, Uthai Thani Province; and 2) establish community development guidelines for the surrounding areas of the university through public participation from the residents of Sakae Krang Sub-district. This study employed Participatory Action Research (PAR). The sample group, selected through purposive sampling, consisted of 35 individuals, including: 8 sub-district headmen (Kamnan) and village headmen from the areas surrounding the university; 5 community leaders, comprising community sages and senior community leaders; 5 executives from the Sakae Krang Sub-district Administrative Organization; and 17 residents from the Sakae Krang Sub-district Municipality area. The research methodology involved documentary research and analysis, in-depth interviews, focus group discussions, and participant observation. The research findings revealed that: 1) Community Conditions Surrounding the University: The community was established during the Ayutthaya period, during which "Mueang U-Thai" played a crucial role as a frontline border town and a significant battlefield in repelling Burmese forces. This strategic importance continued into the Thonburi period when Mueang U-Thai was relocated to Ban Sakae Krang, evolving into a continuously growing community up to the present day. Furthermore, it is a prominent site for raising fish in floating cages along the Sakae Krang River, characterized by a traditional raft-dwelling lifestyle, alongside the establishment of the Koh Thepo basketry occupational group. 2) Guidelines for Community Development Surrounding the University: These comprise: 2.1) Developing a giant gourami breeding and cultivation site. 2.2) Constructing a community rice mill within the university grounds. 2.3) Establishing an agricultural technology transfer center. 2.4) Upgrading and developing the basketry group. 2.5) Developing and upgrading community homestays. 2.6) Creating camping and car camping sites. 2.7) Developing bicycle and water tourism routes, including pier development in collaboration with local administrative organizations.

**Keywords:** Area Development Guidelines, Communities Surrounding the University, People's Participation

## บทนำ

จังหวัดอุทัยธานีเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และเป็นที่ตั้งของบริเวณลุ่มน้ำสะแกกรัง มีพื้นที่รวม 6,730 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,206,404 ไร่ จำแนกเป็นพื้นที่ทางการเกษตร 1,800,838 ไร่ และพื้นที่ป่าคุ้มครอง ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติ 9 แห่ง วนอุทยาน 2 แห่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 1 แห่ง และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า 1 แห่ง รวมเนื้อที่ 2,828,158 ไร่ (สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี, 2564) ด้วยความเป็นจังหวัดที่เงียบสงบ จึงเป็นจุดหมายปลายทางที่ผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาเยือน ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความเป็นธรรมชาติ ในฐานะแหล่งกำเนิดแม่น้ำสะแกกรัง และเป็นที่ตั้งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ดังปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัดที่ว่า “เมืองพระชนกจักรี ปลาแรดรสดี ประเพณีเทโว ส้มโอบ้านน้ำตก มรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งต้นน้ำสะแกกรัง ตลาดนัดดังโคกระบือ” สะท้อนให้เห็นว่าจังหวัดอุทัยธานีเป็นเมืองที่ผู้คนดำรงวิถีชีวิตเรียบง่ายและมีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลาย ทั้งมรดกโลก ธรรมชาติ ป่าไม้ ขุนเขา สายน้ำ และ

ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานีจึงได้กำหนดแผนพัฒนาจังหวัด ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 - 2570) โดยกำหนดวิสัยทัศน์ว่า “เมืองเกษตรปลอดภัย ท่องเที่ยวเชิงนิเวศสุขใจ สังคมอุทัยผาสุก” ซึ่งมุ่งเน้นการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยการบริหารจัดการและสร้างเครือข่ายอย่างเป็นระบบ การส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลและยั่งยืน โดยมีเป้าประสงค์รวมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมมีความสุขสมานฉันท์ และมีรายได้หลักจากการเกษตรและการท่องเที่ยวภายใต้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี, 2565)

ทั้งนี้ แผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานีได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาไว้ ได้แก่ 1) อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) เพิ่มขึ้น 2) มูลค่าสินค้าเกษตรปลอดภัย เกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น 3) ความก้าวหน้าของดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ 4) ผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ และ 5) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ประกอบกับประเด็นการพัฒนาจังหวัดคือ 1) ยกระดับมาตรฐานการผลิตเกษตรปลอดภัย เกษตรอินทรีย์ให้มีมูลค่าเพิ่ม 2) สร้างคุณค่าด้านการท่องเที่ยว ควบคู่วิถีชีวิตอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของจังหวัดสู่สากล 3) ยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เสริมสร้าง ความมั่นคงภายในและความสงบเรียบร้อย 4) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศอย่างสมดุล แบบมีส่วนร่วมของ ทุกภาคส่วน ดังนั้น เป้าหมายการพัฒนาของจังหวัดอุทัยธานีจึงมุ่งเพิ่มพื้นที่เกษตรปลอดภัย ยกระดับผลผลิตและการแปรรูปทางการเกษตรให้มีคุณภาพ ปลอดภัย และมีมูลค่าเพิ่ม สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ OTOP เพิ่มศักยภาพแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภค ลดการพังทลายของพื้นที่ที่ถูกกัดเซาะ และยกระดับโครงข่ายการคมนาคมขนส่งให้ได้มาตรฐาน

จากแผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานีดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่ของมหาวิทยาลัยในฐานะมหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2564 มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้รับมอบที่ดินจากผู้มีจิตศรัทธาให้แก่มหาวิทยาลัยในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี มหาวิทยาลัยจึงมีแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว ประกอบกับพันธกิจของมหาวิทยาลัยที่เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นตามมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 ก่อนการพัฒนาพื้นที่จึงจำเป็นต้องสำรวจบริบทและความต้องการของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยในลักษณะงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลของชุมชนบริเวณตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาที่สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนต่อไป จากการลงพื้นที่เบื้องต้น คณะผู้วิจัยได้พูดคุยกับกลุ่มอาชีพและผู้นำในชุมชนตำบลสะแกกรัง จึงได้โจทย์สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน คือ การศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

**วัตถุประสงค์ของการวิจัย**

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์พื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

2. เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชานในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

## วิธีดำเนินการวิจัย

**1. รูปแบบการวิจัย**

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ร่วมกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research: CBR) (กาญจนา แก้วเทพ, 2567) โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคีในพื้นที่ตลอดกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การร่วมกำหนดโจทย์ปัญหา การร่วมเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ไปจนถึงการร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ได้แนวทางที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

**2. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ**

2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยและประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งจำแนกตามบทบาทในชุมชนได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) ผู้นำท้องที่และท้องถิ่น 2) แกนนำและปราชญ์ชุมชน 3) กลุ่มอาชีพ ได้แก่ ชาวเรือนแพและผู้เลี้ยงปลาในกระชัง และกลุ่มจักสานเกาะเทโพ และ 4) ประชาชนทั่วไปในพื้นที่

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) (สุภางค์ จันทวานิช, 2558) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นผู้ที่อาศัยหรือปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับบริบทชุมชน และยินดีเข้าร่วมกระบวนการวิจัย รวมจำนวน 35 คน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

2.2.1 กำนันและผู้ใหญ่บ้านโดยรอบมหาวิทยาลัย จำนวน 8 คน ได้แก่ กำนันตำบลสะแกกรัง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 - 4 เกาะเทโพ และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1, 3 และ 4 ตำบลสะแกกรัง

2.2.2 แกนนำชุมชนซึ่งเป็นปราชญ์ชุมชนและผู้นำอาวุโสของชุมชน จำนวน 5 คน

2.2.3 คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสะแกกรัง จำนวน 5 คน

2.2.4 ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลสะแกกรัง จำนวน 10 คน

2.2.5 ภาคีเครือข่าย จำนวน 7 คน

**3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย**

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นเครื่องมือเชิงคุณภาพ จำนวน 4 ชนิด ได้แก่ 1) แบบบันทึกและแนวทางการวิเคราะห์เอกสาร 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) 3) ประเด็นและแนวคำถามการสนทนากลุ่ม และ 4) แบบบันทึกการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดำเนินการโดยนำเครื่องมือเสนอผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) เพื่อพิจารณาความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วนำมาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะก่อนนำไปใช้จริง

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ 1) สามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายกลุ่ม ทั้งผู้นำท้องที่ ปราชญ์ชุมชน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชน และภาคีเครือข่าย รวมถึงต่างช่วงเวลาและสถานที่ 2) สามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และ 3) สามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยผู้วิจัย นักวิจัยชุมชน และแกนนำชุมชนร่วมกันตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

**4. การเก็บรวบรวมข้อมูล**

คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2558) จำนวน 4 วิธี ตามลำดับ ดังนี้

4.1 การค้นคว้าและวิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Analysis) ประกอบด้วย เอกสารชั้นต้น เช่น หนังสือราชการ รายงาน เอกสารสรุปการประชุมสัมมนา และรายงานสถิติของหน่วยงาน และเอกสารชั้นรอง เช่น บทความ รายงานวิจัย วารสาร และหนังสือพิมพ์

4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 35 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสภาพการณ์ บริบท และความต้องการของชุมชน

4.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่

4.4 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัย นักวิจัยชุมชน และแกนนำชุมชน ร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมและวิถีชีวิตในชุมชน รวมถึงเวทีรับฟังความคิดเห็น เพื่อเก็บข้อมูลประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากทุกวิธีมาจัดระเบียบ จำแนกประเภท และจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นตีความและสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Presentation)

## ผลการวิจัย

1. การศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์พื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

1.1 กำเนิดและพัฒนาการตำบลสะแกกรัง

ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี มีประวัติศาสตร์ของชุมชนสะแกกรังสามารถสืบย้อนไปได้ถึงสมัยสุโขทัย โดยปรากฏนามว่า "อู่ไทย" ซึ่งมีความหมายว่า "ที่อยู่ของคนไทย" ในฐานะที่เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ "บ้านสะแกกรัง" จึงขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองจนกลายเป็นเมืองใหญ่ในเวลาต่อมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองอู่ไทยมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่าน และยังเป็นสมรภูมิสำคัญในการขับไล่พม่า ความสำคัญทางยุทธศาสตร์นี้ได้ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี เมื่อมีการย้ายเมืองอู่ไทยมาไว้ที่บ้านสะแกกรัง ทำให้กลายเป็นชุมชนที่เติบโตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพระยาเมืองอุทัยธานี (เสือ พยัฆวิเชียร) ขอพระราชทานย้ายที่ตั้งเมืองจาก "อุทัยเก่า" (ปัจจุบันคืออำเภอหนองฉาง) ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปประมาณ 20 กิโลเมตร มายังบ้านสะแกกรัง การย้ายเมืองครั้งนี้มีสาเหตุหลักจากปัญหาไข้ป่าในพื้นที่เดิม และเนื่องจากบ้านสะแกกรังเป็นตลาดการค้าขนาดใหญ่ที่มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่กันอย่างหนาแน่น ทำให้สะดวกต่อการติดต่อราชการและการค้าขาย ในที่สุดบ้านสะแกกรังจึงถูกยกฐานะขึ้นเป็นเมืองอุทัยธานีในปี พ.ศ. 2453 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในการเสด็จประพาสของรัชกาลที่ 5 ในปีพ.ศ. 2444 เสด็จพระราชดำเนินด้วยเรือกลไฟมาตามแม่น้ำเจ้าพระยาและล่องเข้าสู่คลองสะแกกรังเพื่อเข้าสู่เมืองอุทัยธานี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแม่น้ำสายนี้ในฐานะเส้นทางหลัก

ปัจจุบัน ในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง จะมี “ชุมชนเรือนแพ” ชุมชนริมแม่น้ำสะแกกรังขึ้นชื่อเรื่องการสร้างบ้านเรือนเป็นแพอยู่ริมน้ำ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดกันถือเป็นชุมชนชาวแพแห่งสุดท้ายของประเทศไทย เพราะชุมชนชาวแพแห่งอื่นๆ เช่น ชาวแพริมแม่น้ำน่าน อ.เมือง จ.พิษณุโลก ซึ่งเดิมมีอยู่กว่า 100 หลัง ถูกทาง

ราชการโยกย้ายออกจากริมน้ำน่านไปตั้งแต่ปีพ.ศ. 2541 เป็นต้นมา มาจนถึงปัจจุบันชุมชนชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรังซึ่งมีอยู่กว่า 100 หลัง ชาวแพเกือบ 300 ชีวิต ยังสามารถดำรงชีวิตต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษได้นานกว่า 100 ปี แม้ว่าในวันนี้สายน้ำและสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป จนดูเหมือนว่าชุมชนชาวแพเป็นสิ่งตกค้างทางประวัติศาสตร์ และรอผุพังไปตามกาลเวลา

1.2 ชุมชนเลี้ยงปลาในกระชังบนแม่น้ำสะแกกรัง

ในพื้นที่ตำบลสะแกกรังที่มีแม่น้ำสะแกกรังไหลผ่าน ยังมีวิถีชีวิตของชาวเรือนแพที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับสายน้ำนี้ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.5) เคยเสด็จมาที่ตลาดและวัดในเมืองอุทัยธานีในปี พ.ศ.2444 โดยเรือกลไฟล่องเข้ามาในคลอง (แม่น้ำ) สะแกกรัง ทอดพระเนตรเห็นบ้านเรือนและแพ หากนับถึงปัจจุบันเป็นเวลา 125 ปี และอาชีพอย่างหนึ่งที่สำคัญของชาวเรือนแพ คืออาชีพหาปลาและเลี้ยงปลาในกระชัง ได้แก่ ปลาเทโพ นิล สวาย แรด และสังกะวาด แต่ส่วนใหญ่เป็นปลาสังกะวาด ปลาในตระกูลปลาสวาย ซึ่งในสมัยก่อนแม่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถหาปลาได้เกือบสามร้อยกิโลกรัม แต่ด้วยสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป การหาปลาและปลาในกระชังมีจำนวนลดลง เนื่องมาจากวิกฤตน้ำแล้ง ท้องน้ำหดแคบลง โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง เรือนแพหลายสิบหลังเกยตื้น ทำให้ลูกบวบไม้ไผ่ที่ใช้พยุงแพแตกหักเสียหาย กอผักตบชวาไหลมารวมกันขวางกั้นการเดินเรือ แม่น้ำบางช่วงเริ่มเน่าเสีย เพราะปริมาณน้ำลดน้อยลงทำให้น้ำไม่ไหลเวียน ประกอบกับน้ำเสียจากชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานีไหลทิ้งลงสู่แม่น้ำจึงยิ่งซ้ำเติมแม่น้ำสะแกกรังให้วิกฤต ฝูงปลาที่เคยชุกชุมและเป็นแหล่งอาหาร สร้างรายได้ให้ชาวเรือนแพ

1.3 การมีวิถีชาวแพ

ปัจจุบัน ในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง จะมี “ชุมชนเรือนแพ” ชุมชนริมแม่น้ำสะแกกรังขึ้นชื่อเรื่องการสร้างบ้านเรือนเป็นแพอยู่ริมน้ำ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดกันถือเป็นชุมชนชาวแพแห่งสุดท้ายของประเทศไทย เพราะชุมชนชาวแพแห่งอื่นๆ เช่น ชาวแพริมแม่น้ำน่าน อ.เมือง จ.พิษณุโลก ซึ่งเดิมมีอยู่กว่า 100 หลัง ถูกทางราชการโยกย้ายออกจากริมน้ำน่านไปตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมา มาจนถึงปัจจุบันชุมชนชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรังซึ่งมีอยู่กว่า 100 หลัง ชาวแพเกือบ 300 ชีวิต ยังสามารถดำรงชีวิตต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษได้นานกว่า 100 ปี แม้ว่าในวันนี้สายน้ำและสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป สภาพของแพริมน้ำมีความทรุดโทรม บ้างผุพังไปตามกาลเวลา และยังมีปัญหาคุณภาพชีวิตชาวแพ เพราะน้ำในคลองยังมีสภาพน้ำที่ไหลไม่สะดวก ถ้าคลองสะอาดนักท่องเที่ยวก็อยากจะมา จึงอยากให้ช่วยกันดูแลไม่ให้น้ำเน่าเสีย ชาวบ้านจะได้มีอาชีพ มีรายได้

1.4 กลุ่มอาชีพเครื่องจักสานเกาะเทโพ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

พื้นที่ในบริเวณใกล้กับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดอุทัยธานี ยังมีกลุ่มอาชีเครื่องจักสาน ที่มีการรวมกลุ่มกันห่างจากพื้นที่ที่ตั้งมหาวิทยาลัยเพียงประมาณ 500 เมตร จะมีชุมชนที่เรียกว่า “เกาะเทโพ” ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ลงสำรวจพบกลุ่มอาชีพสำคัญที่รวมตัวกัน และยังชุมชนที่อยู่ติดแม่น้ำสะแกกรังในการรวมตัวทำอาชีพเครื่องจักสาน โดยที่มาและจุดเริ่มต้นของกลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านหัวเขา กลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านหัวเขามีกำเนิดจากปัจจัยสำคัญสองประการ คือ สภาพภูมิประเทศ และความต้องการสร้างอาชีพเสริมของคนในชุมชน ประเด็นแรก เกิดจากแรงผลักดันจากปัญหาผักตบชวาปัญหาหลัก เนื่องจากในพื้นที่เกาะเทโพตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีแม่น้ำสะแกกรังโอบล้อม ทำให้มีวัชพืชน้ำ โดยเฉพาะผักตบชวาแพร่พันธุ์อย่างรวดเร็วและหนาแน่นในแม่น้ำและลำคลองสาขาย่อมส่งผลกระทบปัญหาในการสัญจรทางน้ำและการระบายน้ำของชุมชน แนวคิดแก้ไข ซึ่งสมาชิกในชุมชนจึงเกิดแนวคิดที่จะนำผักตบชวาที่เป็นปัญหาของชุมชนมาแปรรูปเป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้า เพื่อเป็นการลดปริมาณวัชพืชน้ำไปพร้อมกับการสร้างมูลค่าเพิ่ม

ประเด็นที่สำคัญต่อมา คือ การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุและแม่บ้านได้เป็นกลุ่มผู้ริเริ่มในหมู่บ้านหัวเขา ซึ่งมีเวลาว่างหลังจากฤดูทำนาหรือว่างจากงานหลัก โดยมีภูมิปัญญาที่พวกเขานำความรู้และทักษะดั้งเดิมในการจักสาน (ซึ่งมีอยู่แล้วในท้องถิ่น) มาประยุกต์ใช้กับวัตถุดิบใหม่คือผักตบชวา ดังนั้นในการพัฒนากลุ่มได้รับการสนับสนุนและฝึกอบรมจากหน่วยงานภาครัฐ (เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน) เพื่อพัฒนาทักษะการออกแบบ การย้อมสี และการแปรรูปให้ได้มาตรฐาน เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความแข็งแรง ทนทาน และมีดีไซน์ที่สามารถแข่งขันในตลาดได้

2. แนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอ จังหวัดอุทัยธานี

ผลการศึกษา พบว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สามารถพัฒนาในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ที่มีจำนวนเกือบ 3 ไร่ ที่อยู่ติดริมแม่น้ำสะแกกรัง และพื้นที่ภายนอกมหาวิทยาลัยในการพัฒนาพื้นที่ร่วมชุมชนในเขตบริเวณโดยรอบ ซึ่งแนวทางการพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดอุทัยธานี ประกอบไปด้วย 1) แหล่งพัฒนาเพาะเลี้ยงปลาแรด 2) การสร้างโรงสีชุมชนในพื้นที่มหาวิทยาลัย 3) ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเกษตร 4) การยกระดับการพัฒนากลุ่มจักสาน 5) การพัฒนาและยกระดับที่พักโฮมสเตย์ชุมชน 6) สถานที่ที่พักแคมป์ปิ้ง และคาร์แคมป์ 7) การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวทางจักรยานและทางน้ำโดยมีการพัฒนาท่าเรือร่วมกับ อปท. โดยมีข้อค้นพบดังนี้

2.1 การพัฒนาแหล่งพัฒนาเพาะเลี้ยงปลาแรด มหาวิทยาลัยมีที่ตั้งติดแม่น้ำสะแกรัง สามารถใช้พื้นที่ของมหาวิทยาลัยและพื้นที่ชุมชนพัฒนาเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงปลาแรด ซึ่งเป็นปลาที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ดังนั้นมหาวิทยาลัยใช้ระบบการวิจัยและพัฒนาการเลี้ยงปลาแรดให้มีคุณภาพ สามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนและยังสร้างความยั่งยืนให้กับพื้นที่

2.2 การสร้างโรงสีชุมชนในพื้นที่มหาวิทยาลัย ในบริเวณพื้นที่ตั้งของมหาวิทยาลัย มีพื้นที่ทำนาของชุมชนอยู่จำนวนมาก แต่ชาวนาจะยังไม่หลุดภาวะหนี้สิน ทั้งการกู้ยืมมาใช้ในการผลิต การใช้ยาค่าแมลง การนำผลผลิตไปสีข้าวโรงสี เป็นต้น สิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นผลทำให้ชาวนาในพื้นที่ยังมีภาวะหนี้สิน เมื่อเป็นเช่นนี้มหาวิทยาลัยต้องมีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มชาวนาในพื้นที่ และใช้พื้นที่บางส่วนของมหาวิทยาลัยเป็นที่ตั้งโรงสีชุมชน ซึ่งจะสามารถลดภาระค่าใช่จ่าย จากการนำผลผลิตบางส่วนมาสีข้าวโรงสีข้าวชุมชน ที่จัดตั้งภายในมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจของมหาวิทยาลัยในการบริการวิชาการและการรับใช้สังคม

2.3 ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเกษตร มหาวิทยาลัยสามารถสร้างหน่วยหรือศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเกษตรในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาและต่อยอดการเกษตรในพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยและชุมชนโดยรอบ มีการทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงกระชังปลา การทำนา เป็นต้น เพื่อสร้างการเรียนรู้และถ่านทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของเกษตรกรในพื้นที่ ศูนย์ถ่ายเทคโนโลยีและการเกษตรจะกลายเป็นห้องปฏิบัติของมหาวิทยาลัยในมิติต่างๆ เช่น ระบบเกษตรแม่นยำ นวัตกรรมเครื่องจักร หรือสายพันธุ์พืช/สัตว์ใหม่ๆ ลงไปถ่ายทอดให้แก่กลุ่มเกษตรกรรายย่อยและผู้ประกอบการ

2.4 การยกระดับการพัฒนากลุ่มจักสาน การยกระดับกลุ่มจักสาน ร่วมมือกับกลุ่มจักสานบ้านหัวเขา เกาะเทโพ ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ (Design) นวัตกรรมการถนอมเนื้อไม้/ผักตบชวา และเพิ่มช่องทางการตลาดออฟไลน์และออนไลน์

2.5 การพัฒนาและยกระดับที่พักโฮมสเตย์ชุมชน พัฒนามาตรฐานการบริการและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสวิถีชีวิตชาวแพและวิถีเกษตร ซึ่งในพื้นที่ใกล้เคียงมหาวิทยาลัยโฮมสเตย์ของชุมชนอยู่บ้างแล้ว แต่ยังขาดการพัฒนาในด้านมาตรฐานและการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างเป็นระบบ

2.6 สถานที่ที่พักแคมป์ปิ้ง และคาร์แคมป์ บริหารจัดการพื้นที่ว่างริมน้ำของมหาวิทยาลัยให้เป็นจุดกางเต็นท์และคาร์แคมป์เชิงนิเวศ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ที่ชื่นชอบธรรมชาติ และ

2.7 การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวทางจักรยานและทางน้ำโดยมีการพัฒนาท่าเรือร่วมกับอปท. ออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงบูรณาการร่วมกับอปท. ในการพัฒนาท่าเรือชุมชนเพื่อเชื่อมต่อการเดินทางทางบก (จักรยาน) และทางน้ำ (เรือนำเที่ยว) อย่างเป็นระบบ โดยการท่องเที่ยวเส้นทางจักรยานเป็นการท่องเที่ยวเส้นทางโดยรอบเกาะเทโพ เพราะมีการจัดทำเส้นทางจักรยานบ้างแล้วในพื้นที่

## อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี คณะผู้วิจัยขออภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็น 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์พื้นที่ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนสะแกกรังมีทุนทางประวัติศาสตร์และทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะการเป็น “ชุมชนเรือนแพแห่งสุดท้ายของประเทศไทย” การเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงปลาแรดลุ่มน้ำสะแกกรังซึ่งเป็นสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) อันขึ้นชื่อของจังหวัด ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการวัชพืชด้วยการแปรรูปผักตบชวาเป็นเครื่องจักสานของกลุ่มเกาะเทโพ อย่างไรก็ตาม ชุมชนกำลังเผชิญภาวะวิกฤตจากความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งปัญหาภัยแล้ง น้ำเน่าเสียที่ไหลมาจากเขตเมือง และเรือนแพที่ทรุดโทรมลงตามกาลเวลา

สภาพการณ์ดังกล่าวสามารถอภิปรายได้ด้วยแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (community-based resource management) ซึ่งให้น้ำหนักกับการที่ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดูแลและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรของตนอย่างยั่งยืน (Berkes, F., 2004) กล่าวคือ หากชุมชนขาดการหนุนเสริมเชิงวิชาการและเทคโนโลยีในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ทุนทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมเหล่านี้ย่อมเสี่ยงต่อการสูญหายไปภายในคนรุ่นนี้ ซึ่งไม่เพียงกระทบต่อรายได้ของชาวเรือนแพ หากยังบั่นทอนภาพลักษณ์การเป็น “เมืองท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ตามวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี, 2565) อีกด้วย

2. การสร้างแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีส่วนร่วมของประชานในพื้นที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ที่ได้แนวทางการพัฒนา 7 ด้าน สามารถนำมาอภิปรายในมิติของพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม (university social responsibility: USR) คือพันธกิจของสถาบันอุดมศึกษาในการบูรณาการความรับผิดชอบต่อสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้ากับยุทธศาสตร์หลัก โดยเชื่อมโยงทั้งด้านวิชาการ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อขับเคลื่อนสังคมไปพร้อมกัน เป็นการยกระดับจากการบริการวิชาการแบบเดิม (Service) สู่การเป็นพันธมิตร (Partnership) เต็มรูปแบบ โดยมีหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ 1) หุ้นส่วนความร่วมมือ (Partnership) ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมแก้ปัญหาระหว่างมหาวิทยาลัยและภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม 2) ประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefits) ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องได้รับประโยชน์ มหาวิทยาลัย

ได้องค์ความรู้ใหม่ ชุมชนได้รับการพัฒนา 3) การเรียนรู้ร่วมกัน (Scholarship) การใช้หลักวิชาการสร้างกระบวนการเรียนรู้ (Co-creation) ของหน่วยงานและชุมชน เพื่อพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน 4) ผลกระทบที่วัดผลได้ (Measurable Social Impact) เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและสามารถประเมินผลกระทบต่อสังคมได้อย่างชัดเจน (Vasilescu, R. et al., 2010) และตามมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 ที่บัญญัติไว้ว่า มหาวิทยาลัยมีสถานะเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการให้การศึกษา ส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง ทำการสอน วิจัย ให้บริการวิชาการแก่สังคม ตลอดจนผลิตครูและส่งเสริมวิทยฐานะครู มุ่งเน้นไปที่ภารกิจหลัก 5 ประการ ได้แก่ 1) เป็นสถาบันเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เสริมสร้างพลังปัญญา ฟื้นฟูการเรียนรู้ และเชิดชูภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลยั่งยืน 3) การศึกษาและวิจัย ให้การศึกษาส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง รวมถึงทำการวิจัย 4) บริการวิชาการ ถ่ายทอด พัฒนาเทคโนโลยี และให้บริการทางวิชาการแก่สังคม 5) การศึกษาด้านครุศาสตร์ ทำหน้าที่ผลิตครูและส่งเสริมวิทยฐานะครู ซึ่งเป็นรากฐานดั้งเดิมของสถาบัน (พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547, 2547) ได้อย่างชัดเจน ดังนี้

ประการแรก การแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างและการลดความเหลื่อมล้ำ แนวทางการสร้าง “โรงสีชุมชน” และ “ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเกษตรแม่นยำ” ในพื้นที่ของมหาวิทยาลัย เป็นการตอบโจทย์ปัญหาหนี้สินและต้นทุนการผลิตของชาวนาโดยรอบอย่างตรงจุด อภิปรายได้ว่ามหาวิทยาลัยมิได้ทำหน้าที่เพียงผู้ให้ความรู้ทางวิชาการ (academic) เท่านั้น แต่ยังแปรสภาพพื้นที่ของตนให้เป็น “พื้นที่ส่วนกลางของชุมชน” เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจจากฐานราก

ประการที่สอง การบูรณาการทุนชุมชนกับนวัตกรรม แนวทางการพัฒนาแหล่งเพาะเลี้ยงปลาแรดการยกระดับกลุ่มจักสานผักตบชวา และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (โฮมสเตย์ แคมป์ปิ้ง เส้นทางจักรยานและทางน้ำ) แสดงให้เห็นถึงการนำ “ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน” (bottom-up demand) มาผสานกับองค์ความรู้และเทคโนโลยีของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ ข้อค้นพบเรื่องรายได้ของชุมชน การขาดการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และการสร้างเครือข่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของ นพรัตน์ ทรงสายชลชัย และคณะ เรื่อง “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (นพรัตน์ ทรงสายชลชัย และคณะ, 2565) จังหวัดอุทัยธานี” ที่พบว่าจังหวัดอุทัยธานีมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์จำนวนมาก เช่น วัดเขาสะแกกรัง วัดท่าซุง วิถีชีวิตชาวแพลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง และเกาะเทโพ แต่ยังเติบโตช้าเพราะเป็นเมืองรอง รายได้ในชุมชนน้อย ขาดการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน และคนรุ่นใหม่ไม่สืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมเสนอแนวทางพัฒนาด้วยการรักษามรดกของท้องถิ่น ส่งเสริมประเพณีและเอกลักษณ์ให้โดดเด่น เพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมสินค้า OTOP ผ่านความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และคนในท้องถิ่น ซึ่งสอดรับกับแนวทางการพัฒนาทั้ง 7 ด้านของงานวิจัยนี้

ประการที่สาม กลไกการมีส่วนร่วมของภาคีหลายฝ่าย ความสำเร็จของแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยข้างต้นเกิดจากการที่งานวิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ซึ่งดึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนเข้ามาเป็น “เจ้าของโจทย์ร่วมกัน” สอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี เรื่องสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ที่เปรียบปัญหาใหญ่และซับซ้อนของสังคมว่าเปรียบเสมือน “ภูเขา” ที่เคลื่อนย้ายได้ยาก การจะขับเคลื่อนหรือแก้ไขปัญหานั้น ไม่สามารถใช้พลังใดพลังหนึ่งเพียงลำพังได้ แต่ต้องอาศัยการบูรณาการ 3 พลังขับเคลื่อนร่วมกันอย่างสมดุล คือพลังความรู้ (วิชาการ) พลังเคลื่อนไหวสังคม (ประชาสังคม) และพลังภาครัฐ (การเมืองและนโยบาย) (ประเวศ วะสี, 2550) และแนวคิดของ Carayannis, E. G. & Campbell, D. F. J. เรื่องการพัฒนาแบบจตุภาคี (Quadruple Helix) (Carayannis, E. G. & Campbell, D. F. J., 2009) ที่ว่าการจะขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Economy) อย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1) มหาวิทยาลัย / สถาบันการศึกษา (University) ทำหน้าที่ผลิต

งานวิจัย พัฒนานวัตกรรม และสร้างองค์ความรู้ใหม่ 2) อุตสาหกรรม / ภาคเอกชน (Industry) เป็นกลไกในการนำองค์ความรู้และงานวิจัยไปต่อยอดในเชิงพาณิชย์ สร้างผลิตภัณฑ์ และขับเคลื่อนเศรษฐกิจ 3) ภาครัฐ (Government) กำหนดนโยบาย กฎหมาย จัดสรรงบประมาณสนับสนุน และสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรม และ 4) ประชาสังคม / ภาคประชาชน (Civil Society) เป็นศูนย์กลางของค่านิยม วัฒนธรรม และผู้ใช้งาน (End-users) ที่สะท้อนความต้องการที่แท้จริงของสังคม

ยิ่งไปกว่านั้น แนวทางการพัฒนาที่ค้นพบยังสะท้อนหลักการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ตามที่ กาญจนา แก้วเทพ เสนอไว้ 6 ประการ ได้แก่ 1) เป็นโจทย์ของชุมชน คือเป็นการวิจัยในคำถามที่ชุมชนอยากทำและเป็นปัญหาของชุมชนเอง อันเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้การวิจัยสำเร็จ 2) ชุมชนทำวิจัยเอง โดยผู้เข้าร่วมต้องเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถทำวิจัยได้ โดยมีพี่เลี้ยงภายนอกคอยหนุนเสริม 3) การมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย ทั้งเจ้าของปัญหาและผู้ใกล้ชิดกับปัญหา ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของงานวิจัย พร้อมออกแบบกระบวนการทำงานและแบ่งบทบาทให้เหมาะกับทักษะของแต่ละคน 4) พัฒนาและยกระดับการใช้ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำทุนความรู้เดิมของชุมชนมาผสานกับความรู้ใหม่ มากกว่าพึ่งพาความรู้จากภายนอกเพียงอย่างเดียว 5) เน้นสร้างคนมากกว่าสร้างความรู้ คือให้น้ำหนักกับการสร้างคน สร้างกลุ่ม และสร้างเครือข่าย เน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าตัวองค์ความรู้ และ 6) การเสริมพลังอำนาจของชุมชน เพื่อให้เกิดการฟื้นฟู ยกระดับ และพัฒนาการจัดการโดยชุมชนเอง ทั้งในระบบชุมชน ระบบทรัพยากร และระบบความรู้ จนชุมชนค้นพบศักยภาพและลุกขึ้นมาจัดการตนเองได้ หลักการทั้ง 6 ประการนี้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่โดยรอบมหาวิทยาลัยเกิดความยั่งยืนในระยะยาว

## สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยได้ข้อค้นพบจากการดำเนินงานวิจัย ประการแรก ด้านสภาพการณ์ของพื้นที่ พบว่าชุมชนตำบลสะแกกรังมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ยาวนานสืบเนื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี เป็นชุมชนที่มีทุนทางวัฒนธรรมโดดเด่น ทั้งการเป็นชุมชนเรือนแพแห่งสุดท้ายของประเทศไทย วิถีการเลี้ยงปลาในกระชังบนแม่น้ำสะแกกรัง และกลุ่มอาชีพเครื่องจักสานผักตบชวาที่เกาะเทโพ อย่างไรก็ตาม ชุมชนกำลังเผชิญปัญหาภัยแล้ง คุณภาพน้ำที่เสื่อมโทรมจากน้ำเสียในเขตเมือง และความทรุดโทรมของเรือนแพ ซึ่งเป็นแรงกดดันต่อวิถีชีวิตและรายได้ของชุมชน ประการที่สอง ด้านแนวทางการพัฒนา คณะผู้วิจัยได้แนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยร่วมกับประชาชนในพื้นที่ 7 ด้าน ได้แก่ 1) การพัฒนาแหล่งเพาะเลี้ยงปลาแรด 2) การสร้างโรงสีชุมชนในพื้นที่มหาวิทยาลัย 3) ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเกษตร 4) การยกระดับการพัฒนากลุ่มจักสาน 5) การพัฒนาและยกระดับที่พักโฮมสเตย์ชุมชน 6) สถานที่พักแคมป์ปิ้งและคาร์แคมป์ และ 7) การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวทางจักรยานและทางน้ำ โดยพัฒนาท่าเรือร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แนวทางทั้งหมดวางอยู่บนฐานความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ผสานกับองค์ความรู้และเทคโนโลยีของมหาวิทยาลัยในฐานะสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ควรจัดสรรงบประมาณประจำปีเพื่อนำร่องการพัฒนาในด้านที่มีความพร้อมและเห็นผลได้เร็วก่อน เช่น การพัฒนาแหล่งเพาะเลี้ยงปลาแรด และการสร้างโรงสีชุมชนในพื้นที่มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยควรประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เพื่อบรรจุโครงการที่จับต้องได้เร็วและต่อยอดจากฐานที่ชุมชนมีอยู่แล้ว เช่น เส้นทางท่องเที่ยวจักรยาน เข้าไว้ในแผนงบประมาณช่วงปี พ.ศ. 2570 เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป 1) การวิจัยเชิงประเมินผลกระทบและความคุ้มค่า (impact and feasibility assessment) เนื่องจากงานวิจัยนี้ค้นพบแนวทางการพัฒนา 7 ด้าน ซึ่งรวมถึงการจัดตั้งโครงสร้างพื้นฐานใหม่ เช่น โรงสีข้าวชุมชนในพื้นที่มหาวิทยาลัย และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเกษตร การวิจัยครั้งต่อไปดังนี้ 1) ควรศึกษา และประเมินความคุ้มค่าทาง

เศรษฐศาสตร์ สังคม และสิ่งแวดล้อม (social return on investment: SROI) เพื่อให้มั่นใจว่าการลงทุนพัฒนาพื้นที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่าในระยะยาว 2) การวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์และนวัตกรรมการแปรรูป (research and development: R&D) โดยพัฒนางานวิจัยอย่างต่อเนื่องร่วมกับกลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านหัวเขา เกาะเทโพ และกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงปลาแรด โดยเน้นการทดลองใช้นวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์เพื่อยืดอายุและถนอมเนื้อผักตบชวา (เช่น การป้องกันเชื้อราและความชื้น) การออกแบบบรรจุภัณฑ์ (packaging design) และการสร้างแบรนด์สินค้าอัตลักษณ์ผ่านการเล่าเรื่อง (storytelling) ตลอดจนการวิจัยสูตรอาหารหรือกรรมวิธีการแปรรูปปลาแรดกระชังให้เป็นผลิตภัณฑ์พร้อมรับประทาน (ready-to-eat) ที่ได้มาตรฐาน อย. และ GMP เพื่อขยายตลาดสู่ระดับสากล 3) การวิจัยเพื่อประเมินขีดความสามารถในการรองรับและการจัดการการท่องเที่ยวในมิติของการพัฒนาที่พักโฮมสเตย์เรือนแพ สถานที่แคมป์ปิ้ง และเส้นทางท่องเที่ยวทางจักรยานและทางน้ำ 4) การวิจัยเพื่อยกระดับกลไกเชิงนโยบายและการบูรณาการร่วม (policy and governance research) ระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และภาคประชาชน

## เอกสารอ้างอิง


กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี. (2565). แผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. 2566-2570. เรียกใช้เมื่อ 25 กันยายน 2568 จาก https://www.uthaithani.go.th/2025/wp-content/uploads/2025/09/planUthai66-70final.pdf

กาญจนา แก้วเทพ. (2567). การวิเคราะห์สังเคราะห์ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: ความเข้าใจพื้นฐาน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ชลบุรี: โครงการกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ปี 2567 (กลไกกลาง) มหาวิทยาลัยบูรพา.

นพรัตน์ ทรงสายชลชัย และคณะ. (2565). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานี. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ, 14 (1), 115-131.

ประเวศ วะสี. (2550). สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา. เรียกใช้เมื่อ 31 พฤษภาคม 2569 จาก https://omeka.p-set.org/s/Prawase/media/2362

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547. (2547). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 121 ตอนพิเศษ 23 ก, หน้า 1-24 (14 มิถุนายน 2547).

สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี. (2564). ข้อมูลทั่วไปจังหวัด. เรียกใช้เมื่อ 31 มีนาคม 2568 จาก https://uthaithani.moc.go.th/th/content/page/index/id/1055

สุภางค์ จันทวานิช. (2558). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Berkes, F. (2004). Rethinking community-based conservation. Conservation Biology, 18(3), 621-630.

Carayannis, E. G. & Campbell, D. F. J. (2009). ‘Mode 3’ and ‘Quadruple Helix’: Toward a 21st century fractal innovation ecosystem. International Journal of Technology Management, 46(3-4), 201-234.

Vasilescu, R. et al. (2010). Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 2(2), 4177-4182.